

УДК 913 (477.87) (036)

Шандор Федір Федорович

доктор філософських наук, професор
завідувач кафедри соціології і соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна

РЕЛІГІЙНІСТЬ У СВІТІ: СОЦІОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ТА ПРОГНОЗИ

Як і в інших галузях суспільствознавчих знань, соціологія релігії перебуває в пошуках. Спираючись на загальносоціологічні засади, вона вдосконалює методи й інструментарій досліджень відповідно до змін в релігійних організаціях, свідомості, психології та поведінці віруючих. При цьому збір фактів, їх опис, аналіз і узагальнення, з'ясування закономірностей і тенденцій розвитку релігійності враховують багатоплановість, динамізм, суперечливість, чуттєвість та інші особливості цього явища.

Ключові слова: релігія, релігійність, соціологічний прогноз

Вступ. Представники різних соціологічних напрямів і шкіл по-різному вивчають та висвітлюють сучасний стан і перспективи релігії як духовної основи культури, без якої не може обійтися жодне суспільство. Кількість визначень останньої наближається до 500 [2, с.431]. Існують світські і конфесійні підходи до аналізу релігії. Надзвичайно складна і дискусійна типологія цього явища. Скільки всього існує її різновидів у світі і скільки їх було в давнину, достеменно не знає ніхто. Кажуть про тисячі релігійних видів і форм, які виникали, розквітали і щезали. Можливо, стільки ж, скільки існувало на планеті Земля народів, племен, націй, оскільки кожна людська спільність набувала зрими риси культурного цілого лише тоді, коли в неї з'являлась система вищих цінностей, недоторканих святинь, шанованих ритуалів і традицій. Якщо врахувати родоплемінні культури, залишки яких збереглися досі в ряді регіонів світу, то загальна кількість релігійних спільнот сягне багатьох десятків тисяч. Однак лише християнських деномінацій (проміжна ланка між церквою і сектою) налічується близько 20 тис. [2, с.439].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еволюція релігії протягом тисячоліть і віків подібна до броунівського руху, а її нинішня палітра нагадує пістряву мозаїку, в якій безліч кольорів та відтінків змінюють своє місце, яскравість і сприймання навколишнім середовищем. Кожна наука вивчає релігію під своїм кутом зору. Для суспільствознавства на першому плані вона як соціальний інститут. Вже з перших європейських соціологів XIX–XX століть (О.Конт, Г.Спенсер, Е.Дюркгейм, Г.Зіммель, М.Вебер, Ф.Тьонніс) релігійні питання посіли чільне місце в їхніх дослідженнях проблем методології соціального пізнання, розвитку суспільства, соціальних структур та ін. Серед тих першопрохідців, які мріяли про нову релігію, наукове розуміння і гуманне оновлення соціуму, було багато священників (Сен-Сімон, Конт, Анфантен, Базар). Цим шляхом пішло чимало їхніх дітей (Ф.Гіддінгс, У.Томас, Дж.Вінсент, У.Самнер, А.Смолл та ін.).

Наукові передумови соціології релігії склалися в епоху Просвітництва. Тоді Гоббс, Юм і Локк обґрунтували існування тісного зв'язку релігії і суспільства, держави і церкви. Соціально-філософську критику феодальних інститутів, в т.ч. церкви, дали Гельвецій, Гольбах і Дідро. З позицій раціонального розуму досліджував релігію Кант. Принцип історизму в її аналізі утвердив Гегель. Зв'язки демократії, віротерпимості і свободи совісті ґрунтовно розкрили Токвіль, Франклін, Джеферсон. Уявлення про релігію збагатили відкриття і дослідження з археології, етнографії, соціальної антропології, мовознавства (Мюллер, Баховен, Тайлор, Фрезер). На цій основі в XIX ст. відбулося відділення наукового вивчення ре-

лігії від теології. Саме тоді виник інтерес вчених до «позитивної» соціології (Ф.Куланж) і «позитивної» релігії (О.Конт).

У XX ст., одночасно з поширенням марксизму, робились спроби створення «християнської соціології» (уперше цей термін запропонував американський автор Й. Стакенберг у 1880 р.). Вона нині має кілька значень. Передусім це певний (християнський) погляд на розглядувані явища і проблеми. Мова йде про ціннісний підхід, зумовлений релігійно-культурою оцінкою триваючих процесів і подій, чужою об'єктивізму і незацікавленості. У цьому плані існують, зокрема, католицька, православна, протестантська соціології релігії. Іншими словами, маємо свого роду «галузевий» зріз цієї системи знань, спеціалізація якого – переважно внутріконфесійні питання (відмінності в тлумаченні прав і свобод особи, інших категорій, а також соціологічних проблем відповідних церков). Це оціночно нейтральний, начебто, об'єктивний підхід до вивчення релігійних питань, хоча не завжди вільний від суб'єктивізму дослідників (через їхню світоглядну культуру, політичні орієнтації, корпоративні інтереси тощо).

Метою статті є висвітлення проблем соціології релігії.

Виклад основного матеріалу. Як і в інших галузях суспільствознавчих знань, соціологія релігії перебуває в пошуках. Спираючись на загальносоціологічні засади, вона вдосконалює методи й інструментарій досліджень відповідно до змін в релігійних організаціях, свідомості, психології та поведінці віруючих. При цьому збір фактів, їх опис, аналіз і узагальнення, з'ясування закономірностей і тенденцій розвитку релігійності враховують багатоплановість, динамізм, суперечливість, чуттєвість та інші особливості цього явища. Автори, безпосередньо причетні як до фундаментальних досліджень, так і до становлення й утвердження соціології релігії в Україні на рубежі XX–XXI століть, перебуваючи на діалектико-матеріалістичних, демократичних позиціях, прагнуть без ідеологічних стереотипів, політичних штампів і світоглядних упереджень осмислювати становище і еволюцію релігії в сучасній Україні, враховуючи її багатогранну структуру і соціальну роль, функціонування на різних рівнях, в стабільному й кризовому суспільствах, в Європі і глобалізованому світі. При цьому керуємось органічним взаємозв'язком матеріального і духовного, ідеального й реального, раціонального і психологічного, змісту і форми, причин і наслідків, модернізму й традиційності, іншими загальнонауковими закономірностями.

Як зазначалось, у науці існує близько 500 визначень релігії – від дуже простих (як віра в Бога, обряд жертвоприношення злим духам) до надто складних (філософських, теологічних, містичних і т. ін.), які важко підтвердити. В загальних рисах нині це бага-

топланове, специфічне духовне утворення (догмати, погляди, переконання, емоції, дії, установки тощо), яке виражає віру людини в існування надприродного Начала, виступає засобом спілкування з Ним, входження у Його світ. Форм такої віри, вважають релігієзнавці, - тисячі, а спілкування – значно більше. Бо для кожного віруючого воно індивідуальне, неповторне. Отож не дивує і широка диференціація віруючих за належністю до різних релігій. Вважається, що нині у світі з 7,5 млрд. чоловік населення. Близько 2,5 млрд. належать до християнства, 360 млн. – до буддизму, 1,3 млрд. – до ісламу, 1,6 млрд. – до етнонаціональних релігій. Існують також родоплемінні, нетрадиційні релігії, новітні культури. Значна частина людей є агностиками, вільнодумцями, атеїстами, а також індіферентними до релігії.

Дослідники відзначають загальне зростання цивілізаційної самосвідомості. Воно відбувається майже заочно, локально, своєрідно. Могутній Захід, наприклад, проймається «поверненням до своїх коренів», в Японії спостерігається «азіанізація», на Близькому Сході домінує «реісламізація», в Росії активізуються дебати між західництвом і русофільством. Зусилля США та їх сателітів на утвердження демократичних цінностей та лібералізму в якості універсальних зустрічають зворотню реакцію інших цивілізацій. С.Хантингтон виділяє, зокрема, спільний антизахідний союз конфуціанських й ісламських країн, потенціал і вплив якого важко сповна уявити і усвідомити його можливі наслідки.

Як відомо, для зміцнення свого контролю над планетою, міжнародна олігархія прагне створення підвладної їй нової світової релігії. Остання мислиться як симбіоз реформованих у потрібному їй політичному ключі нинішніх найвпливовіших релігій, які повинні відкинути свої канони, прийняти цінності ліберальної демократії, включно з «правом» створення та радикального космополітизму. Цей процес навряд чи відбуватиметься на основі якоїсь однієї світової релігії. Адже до християнства, наприклад, відносяться лише 33% загальної кількості віруючих. Значить, для решти – абсолютної більшості релігій – щось відмінне від нього. Таку місію неспроможні виконувати буддизм чи іслам.

Спроби творення універсальної світової релігії, безсумнівно, зустрінуть супротив традиційних вірувань, здійснюватимуться у принципово відмінних соціально-політичних, інформаційно-технічних, інтелектуальних умовах. Небачений розвиток науки, інформаційних технологій (Інтернету, більш новітніх видів зв'язку) спричинить радикальні зміни в засобах і методах діяльності церков. Вони ставатимуть сво-

єрідними комунікаційно-культурницькими співтовариствами, з допомогою яких люди задовольнятимуть різнобічні (духовні, матеріальні, соціальні) потреби та інтереси. У цьому незворотному процесі слабшатиме значення сакрального начала, посередницька місія церков, з'являтимуться більш адекватні часові форми стосунків Людини з навколишнім соціальним та природним середовищем і пошуки нових цивілізацій. Одночасно довго зберігатиметься необхідність релігії для того, аби долати приголомшуюче, паралізуюче (за Б.Малиновським) передчуття смерті, нещастя, випадковості і невизначеності особистої долі. Підтверджуватимуться по-новому передбачення П.Тілліха, який вважав релігію пошуком відповідей на вищі життєві запитання про час, простір, причину і матерію. Організовані, статуїовані види духовної діяльності все більше виходитимуть за межі культових споруд до внутрішнього осмислення, переживання і поведінки особи, страждаючої від самотності. Орієнтацію на надприродне доповнюватиме колективний та індивідуальний досвід сприймання священного і людського, міфічного і реального, потойбічного і земного, таємничого і пізанованого. Релігія все більше втрачатиме функцію «умилостивлення і умиротворення сил», що стоять вище людини і які, мовляв, спрямовують та контролюють хід природних явищ і людського життя. Тобто слабшатиме практичний вплив віри в існування вищих сил і прагнення задобрити й догодити їм.

Висновки. На сьогодні важко, просто неможливо конкретно уявити, наскільки складним і важким, інколи болісними і дивними будуть майбутні спроби віднайти відповіді на розчарування і гіркоту, трагедії і парадокси фізично короткочасного та духовно вічного людського буття. Адже йдеться про безперервний процес. У ньому будуть піднесення і спади, свої етапи і стадії, суперечності, пошуки. Об'єктивно зростатиме значення соціології: сьогодні і в найближчі десятиліття потрібні ґрунтовні аналізи, адекватні оцінки, оптимальні прогнози цілого ряду існуючих і виникаючих проблем. До них відносимо насамперед дослідження структури духовних потреб, ціннісних орієнтацій основних соціальних груп, перспектив демографічного розвитку, глибинних мотивів і тенденцій еволюції релігійності в Україні, співвідношення сакрального і мирського в буденній свідомості, взаємодії конфесійного і етнонаціонального чинників у духовному житті, сучасних шляхів формування гуманістичного світогляду молоді, творення правової соціальної держави, становлення громадянського суспільства, відродження вітчизняної школи та інші проблеми, вкрай важливі для ефективної політики і управлінської діяльності.

Список використаної літератури

1. Геополітичні орієнтації населення і безпека України: За даними соціологів. За ред. М.О.Шульги – К., 2009.
2. Добреньков В.И., Кравченко А.И.Фундаментальная социология: В 15 т., Т. 11: Культура и религия – М., 2007.
3. Ерышев А. А., Лукашевич Н.П.Социология религии. - К.: МАУП, 1999.
4. Краткий социологический словарь / Под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина. – М.: Политиздат, 1983.
5. Маркович Д. Общая социология: Пер. с серб.-хорв. - Ростова-н/Д: Изд- во Рост. ун-та, 1993.
6. Парашевін М. Релігія та релігійність в Україні – К., 2009.
7. Релігієзнавчий словник / За ред. А. Колодного і Б. Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996.
8. Рязанова Л.С. Релігійне відродження в Україні. Соціокультурний контекст – К.: 2004.
9. Самыгин С.И., Нечипуренко В.Н., Полонская И.Н. Религиоведение: социология и психология религии. – Ростова-Н/Д, 1996.
- 10.Соціологічна енциклопедія /Уклад. В.Городяненко – К.: Академвидав, 2008.
- 11.Соціологія: Короткий енциклопед. словник / За заг.ред. В.І.Воловича. – К.: УЦДК, 1998.
- 12.Угринович Д.Н. Философские проблемы критики религии (О специфике религии и ее месте в общественном сознании). – М., 1965.
- 13.Энциклопедический социологический словарь / Под общ. ред. Г.В.Осипова. – М.: ИСПИ РАН, 1995.
- 14.Яблоков И.Н. Социология религии. – М.: Мысль, 1979

Стаття надійшла до редакції 17.10.2017 р.
Стаття прийнята до друку 23.10.2017 р.

Шандор Федор

доктор философских наук, профессор
заведующий кафедрой социологии и социальной работы
ДВНЗ «Ужгородский национальный университет», Ужгород, Украина

РЕЛИГИОЗНОСТЬ В МИРЕ: СОЦИОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ И ПРОГНОЗЫ

Как и в других отраслях обществоведческих знаний, социология религии находится в поисках. Опираясь на общесоциологические основы, она совершенствует методы и инструментарий исследований в соответствии с изменениями в религиозных организациях, сознания, психологии и поведении верующих. При этом сбор фактов, их описание, анализ и обобщение, выяснение закономерностей и тенденций развития религиозности учитывают многоплановость, динамизм, противоречивость, чувственность и другие особенности этого явления.

Ключевые слова: религия, религиозность, социологический прогноз

Shandor Fedir

Doctor of Philosophical Sciences, Professor
Head of Department of Sociology and Social Work
State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

RELIGIOSITY IN THE WORLD: SOCIOLOGICAL MEASUREMENTS AND FORECASTS

As in other branches of social science knowledge, sociology of religion is in search. Based on general sociological principles, it improves the methods and tools of research in accordance with changes in religious organizations, consciousness, psychology and behaviour of believers. At the same time, the collection of facts, their description, analysis and generalization, the clarification of the laws and trends of the development of religiosity take into account the versatility, dynamism, contradiction, sensibility and other features of this phenomenon.

Key words: religion, religiosity, sociological forecast